

syfte att skapa gränser mellan människor och förstärka identiteter.¹⁷ För att spänna vidare på exemplet Snorres *Edda* bör vi också reflektera kring vad en sådan källa ger oss för faktisk information om den fortkristna nordiska mytologin med tanke på att Snorre var kristen och verksam över två hundra år efter Islands officiella kristinande.

Kritiska analytiska perspektiv

Nu har vi flera gånger nämnt att religionshistoria ska vara en kritisk disciplin, men vad innebär det egentligen? Att ha en kritisk tillnärring innebär inte att vi ska vara illvilliga och negativa. Det betyder snarare att vi ställer religionsvetenskapliga frågor som vi försöker besvara genom att utgå från en viss empiri, vilken i sin tur kan studeras med hjälp av en vetenskaplig metod och analyseras ur ett visst teoretiskt perspektiv. Detta förhållningssätt ska präglia all verksamhet inom såväl ämnet religionshistoria, undervisning som forskning. Vi ska inte under några som helst omständigheter delta i inomreligiösa konfessionella debatter. Denna återhållsamhet kan ibland leda till att vi kommer fram till helt andra svar in vad våra källtexter eller informanter ger (eller har gett). Vi kan till exempel ställa en fråga om vilka kontroller som domineras i en viss grupp och förklara varför, utifrån frågan om ideologin är förenlig med demokrati. Vi ska ha ett kultikkritiskt, inte ett omhändertagande förhållningssätt till det material vi studerar.¹⁸ Det innebär bland annat att vi måste kunna särskilja inifrån- och utifrånperspektiv, eller insider- och outsiderperspektiv. Vi måste fundera kring hur vi som religionshistoriker ska förhålla oss till det dem vi studerar.

Ofta skiljer vi mellan analyspråk och objektspråk, alltså forskarens språk och materialets språk (texternas, informanternas). Begreppen enligt och etiskt (jämför språkvetenskapens distinktion mellan en fonemisk och fonetisk återgivningsprincip) har länge anvnts för att klargöra denna skillnad. Engelska begrepp är begrepp som används och tolkas av studieobjekten själva, medan etiska är de analytiska begrepp som används av forskaren.

17. Se Rüpke, 2011.
18. Jämför böckerna *Others Not Ourselves* av Roland T. McCullagh, 2001.

och förstå
bör vi
också iden-
itet om den
reflekter-
er och verksam-
het över nio
års tidsrum.

istoria ska vara en kritisk tillhållning att ha en kritisk tillhållning. Det betyder att vi försöker besvara samma studeras med hjälp av en teoretiskt perspektiv. Detta är sällan ämnet religiösa debatter. Denna återställer helt enkelt att förstå och förklara varför saker och ting är som de är. Man kan se det som att vi överställer religion till ett vetenskapligt språk. Det innebär att vi så att säga re-presentera något. Religionsvetaren Russell T. McCutcheon menar att all forskning som rörikt religion – oavsett om den är välmående, sympatisk och deskriptiv eller om den syftar till att ge en kritiskt förklarande analys – per definition innebär en reduktion eller en översättning.¹⁹

Vidare bör vi fråga oss om religionsvetare behandlar alla likadant. Eller är det kanske så att vi ser vissa traditioner och praktiker som lite finare och mera äkta?²⁰ Ligger det en värdering och lurar i oss, trots att vi tror oss vara neutrala? När anser vi att något är religion? Och när anser vi att det inte är det? Är till exempel den satiriskt utformade pastafricanismen, som presenterar det flygande spaghetti-monstret som alltings skapare, en religion? Kan vi även studera ateister, som den svenska föreningen Humanisterna? En annan viktig fråga att ställa sig är om det är så att vi skriver snällare om sådant vi kan sympatisera med?²¹ Förhåller vi oss annorlunda om vi studerar en grupp som förespråkar fred och kärlek för alla mäniskor än om vi försvarar en grupp som förespråkar död och förintelse åt alla oliktänkande? Den internationellt välkände amerikanske religionshistorikern Bruce Lincoln (1948–) formulerade 1996 ett antal teser om kritiska religionsstudier som har blivit mycket välkända och ofta ingår som kurslitteratur i religionshistoria. Där uttrycker han bland annat att vörnad (reverence) är en religiös och inte en vetenskaplig dygd (*virtue*). Lincoln gör också en poäng av att vi även ska vara kritiska mot den forskning som produceras,

FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

röra detta objekten
s av forskaren

¹⁹ "All scholarship, whether it is simply a well-intentioned and even sympathetic descriptive restatement or a rigorous, explanatory analysis of indigenous systems of classification and collective representations, is by definition a reduction or a translation." McCutcheon, 2001, s. 11. Detta reflekteras också i Bruce Lincolns teser, 1996.

²⁰ Se Sharf, 1998, för en jämförelse mellan mystiker i asiatiska traditioner och de som menar sig ha blivit bortförda av utomjordingat.

²¹ Se McCutcheon, 2006, för en kritisk diskussion om detta.

I det här konfessionell forskning kan anses legitim.⁶ Ämnen som religionsfilosofi, etik och systematisk teologi är filosofiskt orienterade och skiljer sig därmed väsentligt från religionshistorieämnet. I artikeln "teologi" i *Nationalencycopedin* (u.å.) beskrivs vidare hur man inom ramarna för sekulär religionsvetenskap tenderar att undvika begreppet teologi som synonymt med religionsvetenskap: "Tvärtom uppfattar många religionsvetare teologi som en term som betecknar religiösa mänskors trosföreställningar och myter om det gudomliga. Teologi är då benämningen på ett föremål för vetenskapliga studier."⁷ På grund av dessa skillnader i utgångspunkt pågår fortfarande en diskussion i universitets- och högskolevärdelen om var gränserna för det vetenskapliga studiet av religion ska gå och om vi bör skilja mellan teologi och religionsvetenskap.⁸ Vi har inte utrymme att gå närmre in på denna komplicerade diskussion här. Det bör dock poängteras att frågor om religion av mera filosofisk eller konstruktiv karaktär visserligen kan ställas utan någon förankring i en viss religiös konfession, men de är strängt taget inga religionshistoriska frågor. Religionshistoriker har inte till uppgift att förvalta, bedöma eller konstruktivt interagera med sitt studieobjekt, utan försöker i stället att på ett i möjligaste mån förutsättninglöst sätt förstå hur religionen är beskaffad och varför den kommit att se ut som den gör.

En religionshistoriker bör alltså försöka nyansera bilden av ett kulturellt objekt utan att inta en bestämd ståndpunkt beträffande vad detta objekt (på apologetiskt vis) *börde* vara eller huruvida religiösa utsagors sanningsanspråk (på filosofiskt vis) kan anses objektivt giltiga eller o giltiga. Att vara apologetisk innebär att man intar en försvarande eller ursäktande position (jämför eng. *to apologize*). Inom religionsvetenskapen innebär det som regel att man försvarar en viss religiös ståndpunkt. Som religionshistoriker vill vi påbjuda distans genom att i stället fråga oss hur objektet kommit att se ut som det gör, hur det fungerar i relation till andra objekt. Inte om hur det *börde* se ut eller hur det *bör* fungera i relation till andra objekt.

Vad är

Som religio in dem i er Ovan näm den, men h primärt dr För att ku rial (källo ryfskenhe är intervju och samta arkeologi av enkätu Alt beror metod, ut disciplin,

⁶ Nationalencycopedin (u.å.), religionsvetenskap.

⁷ Nationalencycopedin, (u.å.), teologi.

⁸ Teologins akademiska rättfärdigande är fortfarigt en flitigt diskuterad och långt ifrån okontroversell fråga bland svenska teologer. Se t.ex. Marten Björks artikel "Vad är akademisk teologi?" (under tryckning) och Mattias Martinson, 2000.

Vad är historia?

Eftersom det här kapitlet handlar om religionshistoria är det också viktigt att slutligen fråga sig vad som egentligen menas med historia. Ordet *historia* i sammansättningen *religionshistoria* (från forngrek. *historia*, "undersökning, berättelse, inhämtad information") syftade i svenska språket från första häften av 1800-talet på det *vetenskapliga* studiet av språket från första häften av 1800-talet på det *vetenskapliga* studiet av (religion). Det handlade alltså inte endast om studiet av religionernas förflytta, utan om utforskandet av deras egenart och utveckling i den mera allmänna innebördén av en *vetenskap* (jämför t.ex. orden *naturhistoria* eller *naturvetenskap*). Som vi redan nämnt hade vid den här tiden ett nytt ordet *naturvetenskap*). Som vi redan nämnt hade vid den här tiden ett nytt forskningsfält börjat ta form (på tyska kallat *Religionswissenschaft* eller på franska *Sciences religieuses* [ordagrant "religionsvetenskap"]]) som skulle göra det möjligt att studera religionen inom ramen för de framväxande så kallade humanvetenskaperna (*Geisteswissenschaften*) och därmed betrakta religiösa fenomen som jämförbara med andra uttryck för människans skapande intellekt (språk, litteratur, konst och musik).

För antikens greker betydde *historia* emellertid något annat än inom den moderna historievetenskapen. Även om Herodotus (484–425 f.v.t.) ibland brukar kallas historieskrivningens fader, syftar titeln på hans stora verk *Historia* snarare på sammanställningen av insamlade sakupplysningar, det vill säga *historier*. Herodotus var alltså inte främst ute efter att rekonstruera en otvetydigt korrekt version av det förflutna, utan av att sammanställa olika (mer eller mindre trovärdiga) versioner av vad som hade sagts om en händelse, ett folk eller en plats. "Jag vill berätta vad som har berättats" en viss grad av neutralitet i förhållande till olika slags påståenden – inte minst till mer ovedersägliga, så kallade mytiska påståenden – men den skiljer sig från hur nyare tider historiker med stöd i en historisk-kritisk metod anser sig kunna呈现出 en i möjligaste mån korrekt bild av en företeelsernas historia.

legitimitet, öfiske m. ⁵ innet orienterades i artiklarna som man innehöll och reflekterade i sitt författningsarbete om teologien, trostroppen, rättegången och händelserna i den särskilda konflikten. Detta var dock dock inte utrymme att göra en struktiv poängtering i karaktär vised-

I det här sammanhanget är det även relevant att nämna det sju
forsknings som ibland kallas *engagerad* eller *aktivistisk*. Sådan forskning
innebär att man önskar uppnå ett visst politiskt mål som inte får kompro-
missas av de egna forskningsresultaten. Det kan handla om att bistå (eller
befria) utsatta och förtryckta grupper. En sådan ambition kan ibland
vara explicit uttryckt, men även framga på ett mera outtalat, implicit sätt.
Inom så kallade postkoloniala studier är sådana perspektiv vanligt före-
kommande. Som religionshistoriker bör vi undvika att bedriva regelrätt
politisk aktivism. Även om vi studerar utsatta grupper som vi i och för sig
kan sympatisera med, såsom religiösa minoriteter eller ursprungsbefolk-
ningar, måste vi som studenter och forskare alltid sträva efter att ge en i
möjligaste mån nyanserad bild av de sammanknapp vi studerar samt vara
beredda att ompröva våra hypoteser och förutfattade meningar.⁹

Vad är religionshistoriska frågeställningar?

Som religionshistoriker kan man ställa alla de möjliga slags frågor. Vikan detta in dem i empiriska, metodologiska, teoretiska och vetenskapspolitiska.¹⁰ Ovan nämns framför allt vetenskapspolitiska frågor och ställningstagan- den, men hur ser de övriga ut? Man skulle kunna hävda att empiriska frågor primärt drivs av nyfikenhet, till exempel: Hur tolkar islamister Koranen? För att kunna besvara den sortens frågor måste vi först välja ut ett mate- rial (källor, empiri). Metodologiska frågor rör hur vi kan hitta svaren på nyfikenhetsfrågorna. På vilket sätt hittar vi svaren? Exempel på metoder är intervjuer, deltagande observation, fältarbete, det vill säga att studera och samtala med människor. Men också textanalys, bildanalys, studier av arkeologiska lämningar är vanliga metoder. Det går även att använda sig av enkätundersökningar, statistiska analyser och laboratorieexperiment. Allt beror på vad vi ställer för slags frågor. Religionshistoria har inte en metod, utan många. Dessa metoder har i sin tur ofta sin upprinnelse i andra discipliner, såsom antropologi, filologi, historia och sociologi.

⁹ Se Olsson och Stenberg 2021 för en diskussion om postkoloniala perspektiv. Se även Olsson

och Sjöberg 2015 för en diskussion om engagerad forskning.

Teoretiska frågor belyser relationer och orsakssammanhang och bidrar till analysen av de empiriska nyfikenhetsträdgorna. De utgörs av generella antaganden som bidrar till att vi kan förklara våra frägeställningar. Det krävs tydliga begreppsdefinitioner och ibland specifika teoretiska perspektiv och typologier. Exempel på sådana frågor är: Kan vi se påverkan från en viss bibeltolkning av konsroller i en viss församling? Kan vi tala om en postislamistisk situation i Egypten i dag? Vilka begrepp bör vi använda för att beskriva betydelsen av religion i det svenska samhället? Här brukar religionshistoriker understryka vikten av att förstå att analytiska begrepp och perspektiv alltid är teoretiskt inramade, på så sätt att de också formar förståelsen och förklaringen av det vi studerar. Den inflytelserike religionshistorikern Jonathan Z. Smith (1938–2017) kom 1993 ut med boken *Map is not Territory*. Den slagfärdiga titeln vill påminna oss om att begrepp och teorier (*maps*) inte är direkta avbildningar av verkligheten (*territory*). Det är något vi som religionshistoriker ständigt bör ha i åtanke.¹¹ I slutet av det här kapitlet blir detta tydligt genom en presentation av hur begreppet "religion" används i olika historiska sammanhang.

Religionshistoriker har ofta haft ord, vanligtvis i form av något slags texter (t.ex. inskrifter, predikningar, böner, myter, sånger, teologiska traktat etc.) som sitt huvudsakliga källmaterial. Vi kan ställa frågor som rör vilka religiösa föreställningar som kan utläsas i heliga texter. Här bör vi notera att många ränker sig att heliga texter också påverkar vad folk tror på och varför de gör som de gör, till exempel att alla sunnimuslimer ber fem gånger om dagen eller att inga kristna tror på reincarnation. Det är dock viktigt att skilja mellan hur en religiös elit formulerar den officiella religionens lagar och regler, dess normer och ideal, och hur vanliga människors tro och praktik (den *levda religionen*) faktiskt tolkas och kommer till uttryck. Det går även att notera en tvetydighet i språket vad beträffar företeelsers handlingsförmåga (*agens*).¹² Ibland stöter vi på uttryck som "enligt Koranens lär ..." , eller "hinduismen säger att ...". Då måste vi ha i åtanke att en text eller religiös tradition aldrig talar i egen sak. Det är alltid specifika och tidsbundna tolkningar av en text eller en tradition som avgör

¹¹ Olsson och Sjöberg, 2021.

¹² Olsson och Sjöberg, 2021.

nedsättande innebördens att vara överdrivet noggrann. För mänskorna

i den romersk-hellenistiska världen uppfattades deltagande i den offentliga kulten som en självklarhet. Det handlade om lakttagande av god sed, respekt för lokala traditioner och lojalitet gentemot den politiska makten.

Vare folk och stad ansågs av hävd ha (eller ha haft) sin egen *relgio*, genom vilken respekten för stadsens institutioner kunde manifesteras.²⁴ Däremot behövde inte sådana aktiviteter alltid spegla vad mänsklor trodde på, hur de föreställde sig livet efter doden eller i vilken utsträckning de uppfattade myterna som sanna. Samma mänskor hade nämligen också tillgång till ett uppstånd av rituella tjänster, frälsningsvägar och självhjälpskniker genom anlitandet av inofficiella kultspecialister eller frivillig anslutning till sekter, mysteriekulturer och filosofiska skolbildningar – alltefter tycke och smak – men eftersom sådana aktiviteter antogs vara privata angelägenheter, definierades de inte som *relgio*. De tolererades av statsmakten så länge de inte befårade stora lag och ordning. Även om ett hängivet fasthållande vid renande frälsningsläror och inofficiell ritualism inte stred mot någon lag, kunde det ibland nedskräddande betecknas som *supersticio* (vidskepelse).

I samband med kristendomens utbreddning och slutliga upphöjande till romersk statsreligion under 300-talet, genomgick emellertid ordet *relgio* en avgörande betydelseforskjutning. De kristna hade under de föregående århundradena stundtals förföljts, hanats och ställts inför rätta. Det berodde inte framst på deras riter eller innehållet i deras troslara, utan på att de så envetet vägrade delta i andras riter. Tro, kult och sanning var för de kristna så till den grad sammanflätade företeelser att många hellre lät sig avrättas än att frångå sina principer. Plinius den yngre, som i början av 100-talet ev.t. tjänsgjorde som guvernör i Bitihynien vid Svarta havet, kunde i ett brev till kejsar Trajanus konstatera att de kristna i området var så envisa i sin vägran att offra till deras romerska gudarna att de per automatik – oavsett att bestod helt enkelt, ur guvernören Plinius perspektiv, i att underkasta sig en vidskepelse (*supersticio*) så extrem att den tvingade dem till civil olydnad: ett ringaktande av påbjuden *relgio*.

²⁴ Cicero, 1977 (*Pro Flacco*), s. 28, 68.

²⁵ Plinius, 1983, 1096,3.

*S. empiriskt
i det för
religions
confessorer
som i en
hållning innehåller från viktiv
själva försök att den
forska på vad man
ionsstudien som är inom
ersitetens av teologer bedrivs
är ett inifrån perspektivet in
studiets längre. Det finns
ett slags icke-kristna religion
rekt inriktade på studiet till teologi
tydligt kristen prägel, eftersom de
nu varlevande, kristen fyrk
(dvs. "det gamla förbundet")
istiska fakulteten i Stockholm
och Lund och de hyder under
riga fakulteter.*

*av att även kristendom sk
mma sätt som andra rel
te längre förbehållet teo
teria: ritader, mytologi
onsbok på samma sätt
gionshistoriker. Vad
nsin riktning – kan
det vill säga vara
skas i egenskap
ologi frågor är*

*ir empiriskt
i det för
religions
confessorer
som i en
hållning innehåller från viktiv
själva försök att den
forska på vad man
ionsstudien som är inom
ersitetens av teologer bedrivs
är ett inifrån perspektivet in
studiets längre. Det finns
ett slags icke-kristna religion
rekt inriktade på studiet till teologi
tydligt kristen prägel, eftersom de
nu varlevande, kristen fyrk
(dvs. "det gamla förbundet")
istiska fakulteten i Stockholm
och Lund och de hyder under
riga fakulteter.*

*av att även kristendom sk
mma sätt som andra rel
te längre förbehållet teo
teria: ritader, mytologi
onsbok på samma sätt
gionshistoriker. Vad
nsin riktning – kan
det vill säga vara
skas i egenskap
ologi frågor är*

*normativ teologisk art som en religionshistoriker bör undvika att själv
föroka besvara är exempelvis: Är islamiska statens tolkning samma islam?
Är kristendom bättre än hinduism? Hur bör man egentligen tolka Bibeln?
Har alla medvetna varselser buddhanatur? Hur kan Gud anses rätvis om
han tillåter ondska och lidande? Sådana frågor är det alltså inte upp till en
religionshistoriker att besvara. Däremot är det förstås fullt legitimt att söka
historiska svar på vad dessa frågor kommit att betyda, varför och av vilka
de ställts samt hur de har besvarats i olika sammanhang.*

*Det finns vissa skillnader mellan olika religionsvetenskapliga ämnen,
bland vilka religionshistoria endast utgör ett. Andra religionsvetenskapliga
ämnen är till exempel religionspsykologi, religionssociologi, kyrkohistoria
och missionsvetenskap, som i stort sett har samma utgångspunkter som
religionshistoria. Gränserna mellan ämnesindelningen är inte helt tyd-
liga och vi finner exempelvis doktorsavhandlingar och studentuppsatser
inom dessa olika religionsvetenskapliga ämnen som likaväl hade kunnat
läggas fram i ett annat religionsvetenskapligt ämne. Det beror på att de
vetenskapliga grundinställningarna är gemensamma. Det blir också tydligt
genom att termerna religionshistoria och religionsvetenskap ofta används
synonymt för att markera att religionshistoria är ett religionsvetenskapligt
ämne. Inom området för tros- och livsskärdningsvetenskap återfinns
ämnena etik, religionsfilosofi och systematisk teologi. När dessa ämnen
beskrivs av sina företrädare görs visserligen ofta en poäng av att de är kon-
fessionstekniska, men utgångspunkten skiljer sig från vad som utmärker
övrig religionsvetenskaplig forskning. En viktig del av forskningen i dessa
ämnen går nämligen ut på att konstruktivt reflektera över religionernas
(i synnerhet kristendomens) arv och verkningshistoria.⁵ Ansatsen att vilja
förvalta eller befina sig i direkt (konstruktiv, skapande) dialog med en
religiös tradition innebär en aktiv positionering. Inom religionsfilosofi
kan det i stället handla om att ställa mer öppna frågor av typen Förmis Gud?
eller Är det förmögt att vara religiös? Även i ämnet etik kan frågor om hur
vi kan och bör bedöma handlingars moraliska värden ställas. I artikeln
"religionssociologi" i Nationalencyklopedin (u.å.) nämns exempelvis att
företädlare för systematisk teologi filosofiskt försöker att motivera varför*

⁵ Se webplatsen för Lunds universitet, CTR; Uppsala universitet, Teol. Se även Olsson, 2018.

" och
nhets orsak
n förfärgorna
h ibland. De
a frågor specifika
i viss år. Kan vi
lag? Vilken
det svenska begreppet
av att förstå
ade, på så
derar. Den
) kom 1993 ut
åminna oss om
av verkligheten
gt bör ha i åtanke.¹¹ I denna
presentation av hur begreppet

dess betydelse och relevans. Dessutom spelar det inte annat än sitt rörelse i en konfessionell uttökkare sätter. Som vi redan konstaterat är det sällan så att teologiska utsagor kan läggas till grund för hur männskor faktiskt tänker eller beter sig.

killor. När någon drivs av en stark vilja att berätta något om en viss föreläse måste vi alltid räkna med att berättelsen kan vara tendentiös. Men även berättelser som ter sig rent uppduktade och därmed historiskt otillförlitliga är intressanta källor för en religionshistoriker.¹³ Det vi måste fråga oss i umgänget med sådana berättelser är varför något blir berättat, på just det sättet och vid just den tidpunkten? Vem har berättat historien och vem är den tänkta mottagaren (avsändare – mottagare)? När vi ställer sådana frågor till materialet framstår det i ett nytt perspektiv och det måste ofta relateras till annat källmaterial för att ges ett tydligare sammanhang.¹⁴ Som religionshistorikern Catharina Raudvere uttrycker det:

sligtvis i form av något ^{up}er, myter, sånger, teologial. Vi kan ställa frågor sätta i heliga texter. Här åsas påverkar vad folk m
ickså ^{medvetet} ber

tt alla sunnimuslime
på reinkarnation. Det är
formulerar den officiell
al, och hur vanliga min-
tiskt tolkas och kommer
i språket vad beträffar
ster vi på uttryck som
". Det är ju till
egentligen sak. Det är unge-
n tradition som upp

*FÖRFATTFARNA OCH STUDENTLITTERATU

13 Podemann Sørensen, 1999, s. 35ff

14 Baudouin 2010 § 31

¹⁴ Rauver, 2010, s. 21.

15 Radvere, 2010, 5, 24.

16 Se Raudvere, 2010 fören utläggning

förhållningssätt till den. Se även kapit

er driver uppvet noggrant andladees del. Förller gentemot iaktgång er ha haft den gand gla vande manufesterat iiken männensteras utsträckkor. Dade nämligen trode gsvägar och självhjälpsl dningar - alltefter s varia privata angeligas av statsmakten så länge tt hängivet fasthållande n inte stred mot någon verstitio (vidskapsele) h slutliga upphöjande. t emellertid ordet relig de under de föregående inför rätta. Det berude slära, utan på att des ring var för de kristna hellre låt sig avrättas början av 100-talet i havet, kunde idet var så envisidet var så oavgjort itomatik - oavgjort till brott. "Det är till undanskida i att dem tillstådd

När kristendom 200 år senare böjade bli etablerad som en ny, av kyrkan själv påbjuden *relgio*, fick också själva ordet en ny innebörd. Kyrkoledaren Augustinus kontrasterar exempelvis i sitt verk *Gudsstaten*²⁶ den förmodade grundbetydelsen av *relgio* (från *re-lego* "kontrollera, se över igen" [det vill säga noggrannhet med avseende på gudarnas kult]) genom att framställa sig själv och sina trosfärander som en gång hopplöst förlorade och *negligentes* (från verbet *neg-lego* "vara uppmärksam"), men nu kallade att "återknyta" (*re-lego*) till den ende och samne guden genom uppriktig fromhet och kärlek.

Ordet *relgio/religion* genomgår en betydeutveckling i tre huvudsakliga faser: (1) en förkristen (= korrekt kultpraxis), (2) en kristen (= sann förtrostan på en kristen gud) och (3) en modern. Den moderna religionsförståelse som böjat ta form under kolonialtiden (särskilt i mötet med den så kallade "nya världens" *religioner*) innebär i en bemärkelse ett återvändande till den förkristna betydelsen (identificeringen av *religioner* i pluralis), i en annan bemärkelse är den en modifierad vidareutveckling av den kristna överskriftenet av religionen som en civil [i motsats till privat] angelighet. Det moderna religionsbegreppet kan således uppfattas som en sammanslutning av sina två föregående utvecklingsfaser. Uppfattningen att den personliga tron utgör (eller snarare *börde utgöra*) grunden för all religion är dock inte ett arv från den kristna teologin. En sådan religionsdefinition leder lätt till missförstånd. Kulturellt förmedlade tolknings- och handlingsmönster i form av riter, myter och religiösa symboler (se nedan) uttrycker inte endast övertygelsen om existensen av en övermänsklig makt. En minst lika viktig poäng med studiet av religion är att undersöka de många samverkande (ekonomiska, estetiska, politiska, psykologiska och sociala) faktorer som motiverar människor att handla och uttrycka sig på ett sätt som *inte* (eller åtminstone *inte endast*) behöver anses spegla deras djupaste och innersta övertygelser. Religiösa föreställningar och handlingsmönster kan med andra ord anses djupt kulturellt förankrade bortsett från vad människorna i en viss kultur uppfattar som ytterst sant och verkligt.

Viking
idra
till empirisk
Russel, en vete
nska T. McCutche
andra religi
religion
ria?
studera av ren/intel
onshistoria. Mång
är helt enkelt ban
ligiös tillhörighet
istoria och ideo
ens och öva upp
kompetens man
a (i likhet med
irdigheter som
na färdigheter
et, utan också
anfattningar
oba både i
igheter och
ske rentav
a myndig
er, demo
ationell
ster, för
toretag
ngep
fakta
d till

att öva upp ett kritiskt och analytiskt tankande i förhållande till samhället i stort och inte endast till sådant som kan fångas in under begreppet religion. Religion är som vi sett inte en avgränsad del av människors verklighet, utan en integrerad del av människors kultur. Denna omständighet uttrycks väl i följande citat från religionshistorikern Stefan Arvidsson: "Religionsvetenskapen är en del av det större projektet att förstå människan som kulturvarelse."²²⁾

Vad är religion?

Det här inledningskapitlet har till stor del handlat om vetenskapshistoria och vetenskapspolitiska aspekter som är relevanta för ämnet religionshistoria. Men en annan viktig sak att reflektera kring redan inledningsvis är förstås själva begreppet *religion*. För att kunna svara på frågan *Vad är religionshistoria?* behöver vi även veta något om sammanhållningens två beståndsdelar, *religion* (lat. *religio*) och *historia* (grek. *historia*). Det är viktigt att känna till ordens tidigaste användning för att förstå vad de kommit att betyda i moderna språk. Det bör även påpekas att den vetenskapliga användningen av facktermer vanligtvis skiljer sig från hur samma termer används i vardagspråket. Ordet *religion* definieras exempelvis i Svenska Akademien ordbok (SAOB) som en sammanfattande beteckning på en människas eller ett samfunds trosföreställningar med avseende på en högre makt, en gud eller gudar. En sådan lexikalisk definition motsvarar visserligen ordets mest utbredda innebörd i dag, men den försvaras av att tron på en högre makt här läggs till grund för religionens egenart och därmed kunde anses gälla för alla så kallade *religioner*. Det finns goda skäl till varför SAOB:s definition inte duger som religionshistorisk definition.

Förklaringen till ordboksdefinitionens betoning av tron på en högre makt är att ordet *religio* redan under antiken kom att omdefinieras av kristna författare som Lactantius (ca 250–ca 325 e.v.t.) och Augustinus (354–430 e.v.t.). I förkristen tid förknippades *religio* snarare med den offentliga kulten och dess korrekta utförande. Adjektivet *religiosus* (jämför svenska *religios*) hade – när det syftade på sådant som inte endast gällde kulten – den närmast

rekonstruerar alltså en historisk händelse med hjälp av ett källmaterial som kan analyseras mot bakgrund av omfattande kunskap om den historiska situationen. Religionshistoria är också en jämförande disciplin som fört sätter bredare kunskap och inte endast specialkompetens inom en viss eller avgränsad del av en tradition.

Till att börja med var ämnet religionshistoria inriktat på icke-kristna traditioner och lämnade studier som rödde kristendom till teologerna.¹ Ursprungligen betonades av religionshistoriker särskilt studiet av äldre historia och heliga texter. Denna betoning kom sig inte minst av att den kristna teologin också var textinriktad och att liberala kristna under 1800-talet hade börjat studera bibliska texter med en textkritisk hållning, där Bibeln nu snarare sågs som en historisk produkt än som en gudomlig inspirerad eller uppenbarad text. Filologiska (språkvetenskapliga) metoder och historisk-kritiska perspektiv blev framträende inom religionshistorisk forskning. Religionshistoriker förväntades behärska flera språk för att kunna studera religiösa texter på originalspråken. Denna inriktning mot äldre texter innebar i sin tur att religionshistoriker ofta fäste särskild vikt vid den religiösa elitens tolkningar av vad som kommit att uppfattas som heliga texter. Lite längre fram i det här inledningskapitlet ska vi se hur detta fokus har kommit att utvidgas och förskjutas i nyare tid.

I Sverige finns i dag en aktiv förening för studenter, lärare och andra religionshistoriskt intresserade personer som heter *Svenska samfundet för religionshistorisk forskning* (SSRF). SSRF är anslutet till *the International Association for the History of Religions* (IAHR) och till *the European Association for the Study of Religions* (EASR). IAHR har tydligt skrivit fram den icke-konfessionella principen för religionsvetenskaplig forskning i allmänhet, som religionshistoriker accepterar och som man förväntas följa som medlem av EASR och SSRF:

IAHR avser att främja aktiviteterna hos alla forskare, medlemmar och anslutna föreningar och sällskap, som bidrar till det historiska, sociala och jämförande studiet av religion. På så vis är IAHR ett framträende internationellt forum för kritiska, analytiska och tvärkulturella studier

¹ För en bakgrundshistorik om religionshistorias framväxt i Sverige, se Hedin, 2013; Jackson, 2018; Schak, 2019.

av religion, i h
apogetiska

Det framgår h
skapspolitiskt s
dessa princip
gränserna m
religionshisto
vetenskapspe
svenska laro
verksamhet
trovärdighe
etiska riktl

Det pågår
gränserna m
religionshisto
vetenskapspe
svenska laro
verksamhet
trovärdighe
etiska riktl

Vad gäll
boken ocks
Vad menar
är kanske
uppfattar
att vi inte
språkar e

© FÖRFATTARNA OCH STUDENTLITTERATUR

Gene
ges gene
människ
frågor s
ligare k
med ko
enskild
utföra

² IAHR
membe
compa
the cri
forum
³ HK

På samma sätt som med ... kan även ett kritiskt studium av andra forskares forskning bidra till en vetenskaplig nyansering av religionsstudiet. Den ovan nämnde Russel T. McCutcheon har rentav gjort till sitt specialfält att kritiskt granska andra religionsvetares förhållningsätt.²²

Varför ska man läsa religionshistoria?

Förutom att det är ett spännande och rönt ämne att studera av ren intellektuell nyfikenhet, kan man även ha stor nytta av religionshistoria. Många som börjar läsa religionshistoria eller religionsvetenskap är helt enkeltbara nyfikna och vill bilda sig. Många har själva inte någon religiös tillhörighet eller identitet, men vill orientera sig i andra kulturer, historia och ideologier. Man kanske vill skaffa sig interkulturell kompetens och öva upp en ökad förståelse för dagens värld. Förutom den spetskompetens man utvecklar inom ämnet, så bidrar studier i religionshistoria (i likhet med andra humanistiska studier) även till en mängd generella färdigheter som kan komma till stor nytta i det framtidiga yrkeslivet. Sådana färdigheter handlar inte bara om att lära sig tänka och analysera kritiskt, utan också om att successivt bli mera självständig och lära sig att hantera och sovra i stora mängder information, att sammantälla skriftliga sammanfattningsar och att göra muntliga presentationer. Du lärt dig också att jobba både i grupp och självständigt liksom att hålla deadline. Det är färdigheter och kompetenser som många arbetsgivare söker efter.

själva vill bli forskare och doktorera. Andra vill arbeta vid olika myndigheter inom områden som sysslar med sysslar med vård, mänskliga rättigheter, demokrati och fredsarbete, migration och integration, kultur eller internationellt samarbete. Religionshistoria är också ett nyttigt ämne för journalister, för utredare och biståndskarbetare samt för handläggare på privata företag och myndigheter. Men oavsett vilka skälén är så syftar undervisningen i religionshistoria inte endast till att lära ut en stor mängd intressanta fakta om olika religiösa traditioner i historia och

22 McCutcheon, 2001

Introduktion: Vad är religionshistoria?

risk
iv skå
och före
ndra egna
och interpell
fet. Ävenså
holms om
vid univer
andra läsare
arbete, läroarb
esson men
ed Peter skräp
ecialist Jackson
itiska perspek
och symbolist
oxeus har gjor
Myanma

Vallmar, och

P. Marja-Liisa

med kapitlet

Hannat med
o perspektiv

4 perspektiv

TORSKAROM

1 Forfattare

qvist, som

Sundqvist

igiska per-

nya reli-

perspek-

rising.

100

104

Religionshistoriker betonar ofta i dag att religion inte har någon självständig existens. Religion är alltså inte en sak i sig (*per se, sui generis*), utan en företeelse som endast kan existera i kraft av mänskligt handlande och som har förståtts på olika sätt genom historien (se nedan). En religionshistoriker är däremot inte ute efter att själv formulera, bevisa eller motbevisa religiösa utsagor. Vad som kan anses sant och normerande i ett religiöst sammanhang, får ur ett religionshistoriskt perspektiv snarare karaktären av religiösa sanningsanspråk och normativa föreställningar. Religionshistoriker tillämpar en källkritisk tillnärmning och en historiskt kontextualiserad kritisk analys av sina studieobjekt. Religionshistoriker

• SUSANNE OLSSON & PETER JACKSON ROVA

Allmän
i den
iplin
om som
en syn
viss eld

historie
å i
teologis
ldet av
ist av
under
ållning,
gudomlig
ga) metoder
gionshisto
pråk för att
tning mot
skild vikt
attas som
hur detta
-h and
nysfunder
ernatio
ropen
it från
ning i
s fälle

av religion, i historia och nutid. IAHR är inte ett forum för konfessionella, apologetiska eller andra liknande angelägenheter.²

å icke-krist
teologerna
ist av äldre
a under 1800.

I teologerna
idet av äldre
ist av att den
under 1800.

i teologerna
idet av äldre
ist av att den
under 1800.

Det framgår här att religionshistoriker förväntas göra ett tydligt vetenskapspolitiskt ställningstagande som innebär att forskning som strider mot dessa principer inte kan anses vara religionsvetenskaplig.

Det pågår vid svenska lärosäten fortfarande en diskussion om var gränserna mellan teologi och religionsvetenskapliga ämnen såsom religionshistoria går (eller snarare *bör gå*) och detta är en i högsta grad vetenskapspolitisk fråga. Oavsett vad vi anser privat bör vi acceptera att svenska lärosäten ska följa högskolelagen.³ Där framgår det tydligt att vår verksamhet ska vila på vetenskaplig grund och värna om vetenskapens trovärdighet. Vi har även kravet på oss att bedriva våra verksamhet utifrån etiska riktlinjer.

Vad gäller just den *vetenskapspolitiska* aspekten kan kapitlet i den här boken också anses göra ett ställningstagande. Hur bör vi studera religion? Vad menar vi är ett *vetenskapligt* studium av religion? Vi (bokens författare) är kanske inte överens om allt, men vi utgår ändå från vad vi gemensamt uppfattar som ett godtagbart religionsvetenskapligt perspektiv. Det betyder att vi inte själva bedriver konfessionella studier av religion och att vi förespråkar en historiekritisk attityd till allt som studeras.

Generellt sett ställer religionshistoriker universella frågor som kan ges generaliseringarande svar, till exempel: Stämmer det att sekularisering gör mänskor mindre religiösa? Vi kan också välia att ställa lokalt förankrade frågor som utgår från enskilda traditioner och som därmed har en tydligare kontext, till exempel: Hur praktiseras islam i Burma? Men vad menas med kontext? Hur ska vi avgränsa en kontext? Här är det upp till varje enskild forskare att argumentera för vad som utgör en relevant kontext för utförandet av en analys och besvarandet av en viss frågeställning.

² IAHR. Författarnas översättning. "The IAHR seeks to promote the activities of all scholars, member and affiliate associations and societies contributing to the historical, social, and comparative study of religion. As such, the IAHR is the preeminent international forum for the critical, analytical and cross-cultural study of religion, past and present. The IAHR is not a forum for confessional, apologetical, or other similar concerns."

³ Högskolelagen 1992:1434 Utbildningsdepartementet <https://lagen.nu/1992:1434>

Konfessionellt vs. empiriskt perspektiv

Som redan har framgått är det för religionsvetare viktigt att kunna skilja konfessionella och normativa frågor och svar från deskriptiva, empiriska frågor och svar. Att vara konfessionell innebär att man mer eller mindre villkorslöst bekänner något, som i engelskans *confess*. Inom religionsvetenskapliga ämnen syftar en sådan hållning på vad som är utmärkande för en religiös övertygelse, inte på hur själva forskningen bör bedrivas.

Tidigare domininerades religionsstudiet av teologer som inom ramen för sitt tjänsteutövande vid universitetens teologiska fakulteter försvårade kristendomen eller studerade den ur ett inifrånperspektiv. Deras uppdrag hade alltså konfessionell karaktär. Så är det inte längre. När ämnet religionshistoria växte fram var det främst studiet av icke-kristna religioner som stod i centrum och det fungerade som ett slags hjälpdisciplin till teologiska ämnen, som alla var direkt eller indirekt inriktade på studiet av kristendom. Även studiet av judandom hade en tydligt kristen prägel, eftersom det byggde på den kristna tolkningen av den hebreiska bibeln och den judiska historien. Ett avr från denna tid är den ännu kvarlevande, kristet färgade ämnesbeteckningen *Gamla testamentets* (dvs. "det gamla förbundets") exegetik. I dag finns ämnet religionshistoria i Sverige vid de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund samt vid humanistiska fakulteten i Stockholm. De teologiska fakulteterna finns kvar i Uppsala och Lund och de lyder under samma lagar om konfessionsneutralitet som övriga fakulteter.

Dagens religionshistoriker gör ofta en poäng av att även kristendom ska kunna studeras religionshistoriskt, på precis samma sätt som andra religiösa traditioner. Kristendomsstudiet är alltså inte längre förbehållt teologer. Ett exempel på detta finns i boken *Religionshistoria; ritualer, mytologi, ikonografi* där kristendom presenteras i en introduktionsbok på samma sätt gäller konfessionell, normativ teologi – oavsett religionsinriktning – kan den utgöra ett objekt för religionshistorisk forskning, det vill säga vara något vi kan studera ur ett utifrånperspektiv. Däremot ska vi i egenskap av religionsvetenskapliga forskare inte själva bedriva teologi. Frågor av

⁴ Jensen, Rohsten & Podemann Sørensen, 1996.